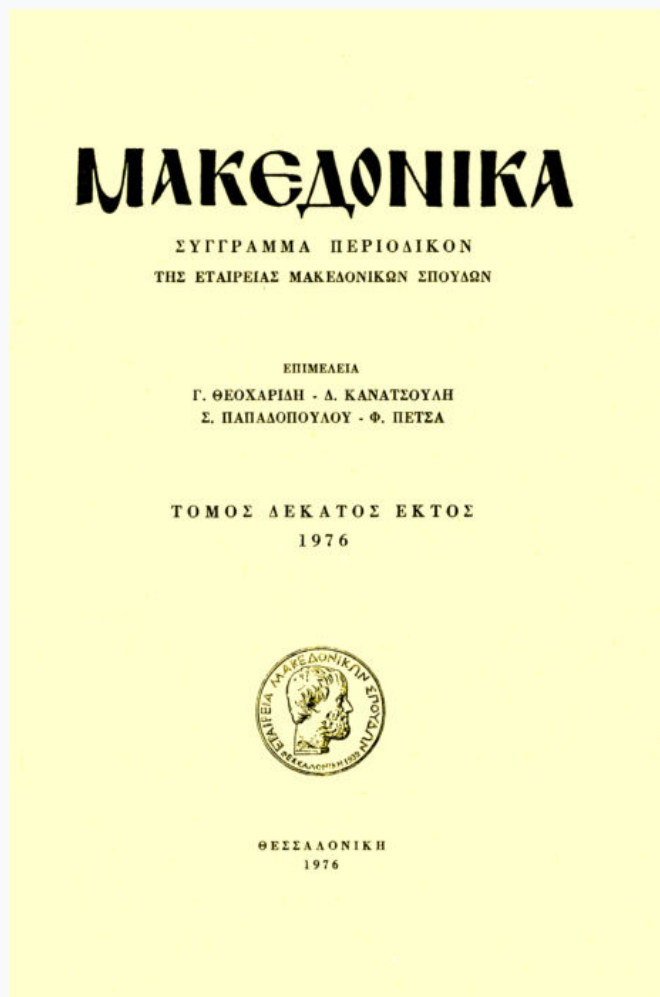

Μακεδονικά

Τόμ. 16, Αρ. 1 (1976)

Νείλος Ταρχανιώτης ή Τραχανιώτης (-1521)

Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

doi: [10.12681/makedonika.647](https://doi.org/10.12681/makedonika.647)

Copyright © 2015, Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπουλίδης Κ. Κ. (1976). Νείλος Ταρχανιώτης ή Τραχανιώτης (-1521). *Μακεδονικά*, 16(1), 359–361.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.647>

ΝΕΙΛΟΣ ΤΑΡΧΑΝΙΩΤΗΣ ἢ ΤΡΑΧΑΝΙΩΤΗΣ (; - 1521)

Γιὰ τὴ βυζαντινὴ οἰκογένεια τῶν Ταρχανιωτῶν ἢ Τραχανιωτῶν ἔχουμε ἀρκετὲς πληροφορίες στὴν ἑλληνικὴ¹ καὶ στὴν ξένη² βιβλιογραφία. Δυστυχῶς ὅμως γνωρίζουμε πολὺ λίγα πράγματα γιὰ ἕναν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ συνόδευσαν στὴ Ρωσία τὴ Ζωή-Σοφία Παλαιολογίνα, κόρη τοῦ Θωμᾶ, ποὺ παντρεύτηκε τὸ 1472 τὸ Ρῶσο ἡγεμόνα 'Ιβάν Γ' (1462-1505)³, τὸ Νεῖλο Ταρχανιώτῃ ἢ Τραχανιώτῃ (; - 1521).

Τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Νείλου τὴν πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸν Πατριάρχη 'Ιεροσολύμων Δοσίθεο (Νοταρᾶ), ὁ ὁποῖος τὸν συγκατέλεξε μεταξὺ ἐκείνων ποὺ κατηγόρησαν τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ 'Εκκλησία γιὰ τὶς καινοτομίες της⁴. Στὴν ἴδια κατηγορία τὸν κατέταξε καὶ ὁ Σίλβεστρος Συρόπουλος⁵ καὶ ὁ 'Αρχιμανδρίτης 'Ανδρόνικος Κ. Δημητρακόπουλος, ὁ

1. Βλ. Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, 'Αθήνα 1868, σ. 77-79, 145-146. Α. Κ. Δημητρακόπουλοῦ, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν Κ. Σάθα, Λειψία 1871, σ. 7. Γ. Ι. Ζαβίρα, Νέα 'Ελλάς ἢ 'Ελληνικὸν Θέατρον, 'Αθήνα 1872, σ. 81-83, 452-453. Ν. Κατράμη, Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου, Ζάκυνθος 1880, σ. 107, 111. Κ. Α. Παλαιολόγου, 'Ελληνες διπλωμάται ἐν Ρωσίᾳ κατὰ τὴν ΙΕ' καὶ ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα, «Παρνασσός» 10 (1886) 32-35. Δ. Α. Ζακυθινόυ, Μιχαὴλ Μάρουλος Ταρχανιώτης, 'Ελλην ποιητὴς τῶν χρόνων τῆς 'Αναγεννήσεως, «Ἐπετηρίς 'Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» 5 (1928) 200-242. Γρ. Παπαμιχαήλ, Μάξιμος ὁ Γραικός, ὁ πρῶτος φωτιστὴς τῶν Ρώσων, 'Αθήνα 1950, σ. 564-565. Γ. Ι. Θεοχαρίδου, Τέσσαρες βυζαντινοὶ καθολικοὶ ναοὶ λανθάνοντες ἐν βυζαντινῷ γνωστῷ κειμένῳ, «Μακεδονικά» 4 (1955-1960) 495-500. Τοῦ ἴδιου, Δύο ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν Νέαν Μονὴν Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 4 (1955-1960) 315-351. Τοῦ ἴδιου, Οἱ Τζαμπλάκωνες. Συμβολὴ εἰς τὴν βυζαντινὴν μακεδονικὴν προσωπογραφίαν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, «Μακεδονικά» 5 (1961-1963) 125-183. Τοῦ ἴδιου, Μιχαὴλ Δούκας Γλαβᾶς Ταρχανειώτης, «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» 7 (1957) 183-206. 'Α. π. Ε. Βακαλόπουλοῦ, 'Ιστορία τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, Γ' Τουρκοκρατία 1453-1669. Οἱ ἀγῶνες γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν ἐλευθερία, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 60, 92-93, 139. 'Αθ. Α. 'Αγγελοπούλου, Νικόλαος Καβάσιλας Χαμαετός, 'Η ζωὴ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, (Πατριαρχικὸν 'Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 'Ανάλεκτα Βλατάδων ἀρ. 5), Θεσσαλονίκη 1970, σ. 60 καὶ 103.

2. Βλ. Ν. Karamezin, Istorija gosudarstva rossijskago, τ. 6, St.-Peterburg (1830-1833), σ. 41-45. Ε. Golubinskij, Istorija russkoj cerkvi, τ. Β', I, Μόσχα 1900, σ. 684. V. Kononikov, Maksim Grek i ego vremija, Κίεβο 1915, σ. 229. V. Laurent, La profession de foi de Manuel Tarchaniotès Boullotès au Concile de Florence, «Revue des Études Byzantines» 10 (1952) σ. 60-69.

3. Βλ. κυρίως τὸ Χρονικὸ τοῦ 'Ιωάσαφ (=Ioasafovskaja Letopis', Μόσχα 1967, ἐκδ. Akademija Nauk SSSR), σ. 57, 75, 79 καὶ 82. Πρβλ. καὶ Ν. Καραμζίνου, 'Ιστορία τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Ρωσσίας, ἐξελληνισθεῖσα ἐκ τοῦ γαλλικοῦ, παραβληθέντος πρὸς τὸ ρωσσικὸν πρωτότυπον ὑπὸ Κωνσταντίνου Σ. Κροκιδᾶ, 'Αθήνα 1957, σ. 52-73. P. Pierling, La Russie et l'Orient. Mariage d'un Tsar au Vatican: Ivan III et Sophie Paléologue, Παρίσι 1891. Θ. Βελλιανίτη, Οἱ γάμοι τῆς Σοφίας Παλαιολόγου, «Παρνασσός» 14 (1891-1892) 377-384. Papadopol-Calimach, Sofia Paleolog, Βουκουρέστι 1895. V. O. Ključevskij, Sočinenija v vos'my tomah, t. III: Kurs Russkoj Istorij, Čast' 2, Μόσχα (Politčeskaja Literatura) 1957, σ. 120-122. 'Α. π. Ε. Βακαλόπουλοῦ, ὅ.π., σ. 58-62.

4. Περὶ τῶν ἐν 'Ιεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, Βουκουρέστι 1715, σ. 1143.

5. 'Ιστορ. τῆς Φλωρεντ. Συνόδου, σ. 51: «Ἐν τούτοις ἐσκέπτοντο καὶ περὶ προσώπων

όποιος έγραψε ότι ό Νείλος ζούσε τώ 1437¹. Τέλος, ό Γρηγόριος Παπαμιχαήλ σέ σημείωμά του γιά τούς Ταρχανιώτες ή Τραχανιώτες έγραψε ότι άνάμεσα στους άλλους θά έπρεπε νά άναφέρεται και ό Νείλος².

Ό Νείλος Ταρχανιώτης ή Τραχανιώτης μάς είναι άκόμη σήμερα άγνωστος μέ τό κοσμικό του όνομα. Έξάλλου άγνωστη είναι και ή χρονολογία γεννήσεώς του. Σύγχρονη Σοβιετική έρευνήτρια υποθέτει ότι ό Νείλος ήταν ένας άπό τούς μοναχούς τής Μ. Λαύρας τού 'Αγίου Όρους³. Γιά πρώτη φορά συναντούμε στίς πηγές μας τόν ιερομόναχο Νείλο, στόν κατάλογο τής συνοδείας τής Ζωής-Σοφίας Παλαιολογίνας, πού πήγε νά ζήση στή Ρωσία⁴. Δυστυχώς, έχουμε πολύ λίγες πληροφορίες γιά τή ζωή και τή δράση του στή Ρωσία. Χάνεται ό 'Έλληνας ιερομόναχος μέσα στή συνοδεία τής Ζωής-Σοφίας Παλαιολογίνας, ή πάλι μπορούμε νά υποθέσουμε ότι τόν χάνουμε έμεις, μία και στή συνοδεία πρωτοστατούσε ό συγγενής του ό Γεώργιος Ταρχανιώτης ή Τραχανιώτης πού ήταν «Magister domus» τής Σοφίας Παλαιολογίνας⁵ και, άλλοτε, πρέσβυς τού 'Ιβάν Γ' στή Ρώμη⁶. Τώ 1503 ό Νείλος τοποθετήθηκε ήγούμενος στή μονή τών Θεοφανείων (Bogojavlenskij monastir), κοντά στή Μόσχα, πού εκείνη τήν έποχή είχε πολλά προνόμια άπό τούς ήγεμόνες τής Μόσχας. 'Η θέση τού ήγουμένου σ' ένα μοναστήρι πού είχε πολλά προνόμια άπό τούς ήγεμόνες άλλα και πού ήταν γενικά ύπό τήν προστασία τους ήταν φυσικό νά άποτελεή τό προστάδιο στήν έκλογή τού επισκοπικού βαθμού⁷. 'Αργότερα, τώ 1509 (24 Αύγούστου) ό ήγούμενος Νείλος έξελέγη επίσκοπος στήν πόλη Tver⁸. Στή θέση αὐτή έμεινε ό Νείλος ώς τό θάνατό του, τώ 1521⁹.

Στή ρωσική γραμματεία πάλι είναι πτωχές οί πληροφορίες μας γιά τόν 'Έλληνα επίσκοπο τής πόλεως Tver:

α) 'Αρχική πληροφορία μας είναι ό κατάλογος τών δώρων τού Νείλου στόν Οίκου-μενικό Πατριάρχη Παχώμιο Α' (1503-1504 και 1505-1514). Ρώσοι και Σοβιετικοί έρευνή-

άρμοδιών πρós τήν σύνοδον άφικέσθαι, και τινος περί τού ιερομονάχου Κυρίου Νείλου τού Ταρχανειώτου ειρηκότος, ώς χρησίμου πρós τήν σύνοδον όντος, έφη ό βασιλεύς, δειλιώ, μήποτε εύρεθί τι καλογέριν και φωνήν τινα ρίψη έκείσε, ήτις μεγάλην ήμιν προξενήσει βλάβην». (Παραπομπή τού Α. Κ. Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ύ λ ο υ, 'Ορθόδοξος 'Ελλάς, Λειψία 1872, σ. 93).

1. Βλ. δ.π., σ. 92.

2. Γ ρ. Πα πα μι χ α ή λ, δ.π., σ. 564.

3. V. G. B r j u s o v a, Tverskoj episkop grek Nil i ego Poslanie knjazu Georgiju Ivanoviču, «Trudy Otdela Drevnerusskoj Literatury» 28 (1974) 183.

4. Τώ Χρονικό τού Pskov άναφέρει ότι στά 1473: «Carica [ή Σοφία Παλαιολογίνα] prihala iz Velikogo Rima... i byša u nej ljudi černy, a inye sini, a bojarin eja byl velikogo knjazja Jur'i Molej Grek, a vladyka tverskoj Nil byl togo ze rodu». Pskovskie Letopisi, vyp. I, Μόσχα-Λένινγκραντ 1941, σ. 74. Πρβλ. και Κ. Č e r d e e v, Biografii tversk ihierarhov, Tver 1859, σ. 56-57. Α. Α. T i t o v, Tverskie episkopy, Μόσχα 1890, σ. 48.

5. V. S. I k o n n i k o v, δ.π., σ. 229.

6. Πρβλ. τώ Χρονικό τού 'Ιωάσαφ, δ.π., σ. 128 και Κ. Α. Πα λ α ι ο λ ό γ ο υ, δ.π.

7. N i k o d i m, Opisanie Moskovskogo Bogojavlenskogo monastyrja, Μόσχα 1877, σ. 2 και 42.

8. «I togo že mesjaca avgusta v 24 postavljen Nil igumen Bogojavlenskii episkopom v Tfer'...» Ioasafovskaja Letopis', δ.π., σ. 157. Βλ. και Polnoe Sobranie Russkikh Letopisej, τ. 13, Μόσχα 1965, σ. 12. Σημ.: σήμερα ή πόλις Tver' λέγεται Kalinin.

9. V. G. B r j u s o v a, δ.π., σ. 181.

τὲς ἀναφέρουν συχνὰ τὰ πολλὰ δῶρα τοῦ Νείλου στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη¹. Τὸ γράμμα τοῦ Νείλου μὲ τὸν κατάλογο τῶν δώρων στὸν V. A. Korobov, ποὺ ἐτοιμαζόταν νὰ πᾶ στὴν Κωνσταντινούπολη, δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸ N. P. Lihačev².

β) Ἄλλο κείμενο τοῦ Νείλου, στὴ ρωσικὴ γραμματεία, εἶναι ἓνα γράμμα λειτουργιολογικοῦ περιεχομένου. Τὸ γράμμα αὐτὸ τὸ ἔστειλε ὁ Νείλος ἢ στὸν Georgij Dimitrievič³ ἢ στὸν Jurij Tjutin «Ἑλληνα καὶ συγγενή του»⁴, καὶ ἀναφέρεται στὴν ὕψωση τοῦ Ἄρτου τὴν ἑβδομάδα τῆς Διακαινησίμου⁵.

γ) Τὸ τελευταῖο κείμενο ἀπὸ τὰ γνωστὰ τοῦ Νείλου εἶναι ἓνα γράμμα τοῦ στοῦ γιὸ τοῦ ἡγεμόνα, τὸ Jurij Ivanovič. Ὁ Jurij Ivanovič (1480-1536) εἶναι ὁ δεῦτερος γιὸς τοῦ ἡγεμόνα Ἰβάν Γ' καὶ τῆς Ζωῆς-Σοφίας Παλαιολογίνας⁶ καὶ εἶχε, σὰν πρίγκηπα, τὴ διοίκηση σὲ τέσσερις περιοχὲς (Dmitronskij, Zvenigorodskij, Kašinskij καὶ Uglickij), ποὺ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς ἦταν στὴν ἐπαρχία τοῦ ἐπισκόπου Νείλου. Τὸ γράμμα τοῦ Νείλου πρέπει νὰ εἶναι ἀπάντηση σὲ γράμμα τοῦ Jurij Ivanovič, ποὺ δὲ βρέθηκε ὡς σήμερα, στὸν ἐπίσκοπο. Ὁ Jurij Ivanovič στὶς φροντίδες του νὰ χτίσῃ μιὰ ἐκκλησία ἔμαθε ὅτι ἔπρεπε ἓνας ἐργάτης καὶ σκοτώθηκε μέσα σ' αὐτήν. Ὁ πρίγκηπας τότε ἀπευθύνθηκε στὸν ἐπίσκοπο μὲ δύο ἐρωτήσεις: 1) νὰ γίνουν τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας, ὅταν μέσα σ' αὐτὴ σκοτώθηκε κάποιος; καὶ 2) νὰ ψαλῇ νεκρώσιμη ἀκολουθία στὸ σκοτωμένο; Ὁ ἐπίσκοπος Νείλος ἀπάντησε καταφατικὰ καὶ στὶς δύο ἐρωτήσεις τοῦ πρίγκηπα⁷.

Τέλος, τὰ δύο τελευταῖα κείμενα (β καὶ γ), εἶναι πιθανὸ νὰ χρησιμοποιήθηκαν ἀργότερα ἀπὸ τὸ Μάξιμο τὸ Γραϊκό⁸.

Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗΣ

ΕΛΛΗΝΟ-ΣΕΡΒΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΚΑΒΑΛΑΣ (7-10 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1976)

Τὸ Ἰδρυμα Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ Βαλκανιολογικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Σερβικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βελιγραδίου διοργάνω-

1. «Spiski vладыki Tverskogo Nila, što poslan byl k patriarhu v v Car'gorod». Στὰ Akty sobrannye... Arheograficeskoj ekspedicej, T.I, St. Peterburg 1836, σ. 339. Πρβλ. καὶ N. P. Lihačev, Paleograficeskoe znacenie bumažnyh vodjanyh znakov, μέρος I, St. Peterburg 1899, σ. XXX-XXXII. V. S. Ikonnikov, Opyt russkoj Istoriografii, μέρος II, βιβλίο 2, Κίεβο 1908 [=Βλ. καὶ τ. II, στὴ φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση τῶν ἐτῶν 1891-1908, Osnabruck, Otto Zeller, 1966], σ. 995. S. M. Solov'ev, Istorija Rossii s drevnejših vremen, βιβλίο III, Μόσχα 1960, σ. 333-334.

2. N. P. Lihačev, ὅ.π., σ. XXX-XXXII.

3. N. Nikol'skij, Materialy dlja istorii drevnerusskoj duhovnoj pis'mennosti, 3: Poslanie Nila, episkopa Tver'skogo, k nekoemu vel'moze Georgiju Dmitrievicu o vozdvizenii Presvjatyja i o artose, «Hristianskoe Čtenie» 1909, σ. 1115-1119.

4. V. S. Ikonnikov, ὅ.π., σ. 460.

5. N. Nikol'skij, ὅ.π.

6. Ὁ πρῶτος γιὸς τους, ὁ Βασίλειος Δ', διαδέχτηκε τὸν Ἰβάν Γ' στὸ θρόνο τῆς Μόσχας (1505-1534).

7. Τὸ κείμενο στὰ σλαβονικὰ βρίσκεται στὴ Μόσχα, στὸ Central'nij Gosudarstvennii Arhiv Drevnih Aktov, τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ, στὴ Συλλογὴ Mazurin, Φ. 196, ἀριθ. 642, ff 349-350 καὶ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὴν V. G. Brjusova, ὅ.π., σ. 186-187.

8. Πρβλ. V. G. Brjusova, ὅ.π., σ. 182 καὶ 184.